

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Щоденна безпосередня діяльність кожної людини впливає на її особистість, формує світоглядну позицію. Економічна сфера є визначальною структурою суспільства. Серцевиною цієї сфери є матеріальне виробництво, без якого суспільство не могло б існувати взагалі, тим більше – розвиватися. В процесі матеріального виробництва люди відтворюють умови свого буття, виробляють засоби, необхідні для задоволення своїх потреб. Потреби завжди лежать у основі діяльності й поведінки людей, виступають рушійною силою і джерелом реальних суспільних відносин, спонукають людину до практичних дій. Причини, що спонукають людину до діяльності, мотиви її поведінки завжди пояснюються проблемами, а точніше-прагненнями до її задоволення. Виходячи зі своїх потреб, людина виробляє(відповідне своїм потребам) відношення до суспільства, до інших людей і до самої себе.

Актуальність теми: В умовах сучасних трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні та світі, велику роль у становленні особистості ринкового типу відіграють економічні відносини, які постають як особливий спосіб самореалізації людини, виявляють необхідні орієнтири, завдяки яким людина забезпечує собі необхідні умови для існування й розвитку. Саме у праці, ринкових відносинах вона реалізує себе як цілісність, а тому сьогодні актуальною є проблема філософського осмислення економічної сфери суспільства.

Мета роботи: полягає в суспільно-економічному аналізі філософських проблем. Виявити багаторівневий системний характер економіки. Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким призначена робота. Порушення соціально-економічних аспектів життя філософської проблеми. Розкрити основні особливості економічної сфери буття суспільства.

Об'єкт дослідження: філософські проблеми в контексті соціології та економіки.

Предмет дослідження: способи вирішення філософських проблем в економічному житті суспільства.

Вчені які досліджували філософську проблему: Бойко О.П., Скотний В.Г., Глушко Т.П., Амінова О.В., Гончаренко Н.А., Мазаракі А.А., Ільїн В.В., Осипов Ю.М.

Людина- єдина істота на Землі, яка здатна до пізнання буття та власної самосвідомості. Насамперед результатом цієї здатності є знання про світ та про себе. Сучасна філософія розглядає багато проблем економічного життя суспільства, розуміючи під нею відносини власності, розподілу, обміну та споживання. Філософія економіки відіграє важливу роль у формуванні сучасності. Тому що це сфера філософського знання про сутність економічного буття людини в багатовекторному полі соціуму й гуманістичному аспекті. Філософський вимір економічного життя (економіки) значно ширший від його змістового кола як самодостатньої умови існування й життєдіяльності людини. У ньому економічна сфера постає як особливий засіб самореалізації людини в процесі зміни нею зовнішнього і власного (внутрішнього) світу, а економіка набуває статусу людиновимірної, універсальної єдиної матеріально-духовної сфери, в якій особистість реалізує себе як біосоціодуховна цілісність. Факт економічної діяльності у філософській інтерпретації осмислюється у всій його глибині, позбавляється чисто об'єктивного сенсу й розкривається у сфері духу. Духовна сфера господарювання охоплює настрої, переживання, оцінки, світовідчуття, світорозуміння, світоусвідомлення, з чого й започатковуються філософська інтерпретація, осмислення, світоглядне обґрунтування економічних проблем [4, с.80].

Кожна людина щоденно залучена у сферу економічного життя, економічних явищ, адже вона купує і продає, отримує доходи й сплачує податки, керує і підпорядковується управлінським рішенням, заощаджує та витрачає, виробляє і споживає. Економічна діяльність, праця одвічно притаманні кожному суспільству. Вона не лише створює матеріальний достаток, задовольняє вітальні потреби, а й розвиває творчі сили, здібності, внутрішній світ людини, надає йому особливого спрямування [11, с.340].

Економіка, яка утверджується в суспільстві, яскраво демонструє свої перетворювальні можливості, радикально змінює все зовнішнє, а інколи і внутрішнє (духовне) життя людини, породжує технічну цивілізацію з її енергією, механізмами, інформацією, комунікаціями, озброєннями тощо. В результаті створюється штучний світ, який безпосередньо і масштабно протистоїть природному світу та земній природі.

Адам Сміт, британський економіст, філософ, один із засновників економічної теорії, ще у 1776 році у своїй знаменитій книзі «Дослідження природи та причин багатства народів» показав, що саме власний інтерес кожної окремої людини, який ґрунтується на розділенні праці, веде до одержання максимально можливих благ для всього суспільства в цілому. Передумови для цього – конкуренція і вільні ринки. Конкуренція стимулює досягнення більш високих результатів праці, а значить, і підвищення життєвого рівня для всіх. Відкриті ринки дозволяють подолати недостачу товарів навіть там, де вони не виробляються. Будь – які, навіть незвичайні потреби будуть задоволені, якщо на них буде платоспроможний попит [13].

Головними мотивами економічної діяльності людей, за А. Смітом, є потреби та обмін продуктами для їх задоволення. В актах обміну виявляється принципово відмінна за своєю природою від потреб міра, що визначає рівноцінність і відмінність речей. Ця міра є об'єктивною, не залежить від настроїв, бажань людей: нею є час їхнього життя і час їхньої праці. Колообіг товарів, грошей, багатств відбувається завдяки вкладеній у товари праці [11, с.342].

Взаємозв'язок між різними сферами матеріального виробництва А.Сміт показує на прикладі господарства окремого селянина, зайнятого у сфері рослинництва. Виростивши зерно, виробник розподіляє його: одну частину залишає для власного споживання; другу частину – на насіння, необхідне для відтворення процесу виробництва; третю – для обміну на ринку, щоб за виручені гроші придбати інші необхідні йому товари. Потім знову відбувається повторення цього циклу – виробництво, розподіл, обмін, споживання, і так безперервно. Саме так цей процес відбувається і в масштабах усього суспільного виробництва, що може, хоч частково, ілюструвати виробничі відносини в дії [13]. У філософському розумінні ринок – це відкрита, переважно нерівномірна самоорганізована система, зі всіма атрибутами і зворотніми зв'язками. Якщо у природі існують дивовижні за своїм пристосуванням до навколишнього середовища рослини і тварини, то «суспільний відбір» створює все більш досконалі форми господарювання, пов'язані з розподілом праці та розвитком виробничих сил. Втіленням їх виступає ринок. Таким є світоглядне розуміння ринку [1, с. 265].

Ринок як універсальний саморегулятор суспільного виробництва створює баланс інтересів підприємців і покупців. Товарообмін залежить не від симпатій чи антипатій між людьми, а від того, що вони бачать у ньому вигоду для себе. Ринок потребує наявності неписаних законів, правил гри і моральних переконань, зокрема благородства, надійності, порядності, солідарності.

Конкуренція – це також важливий фактор, який стимулює покращення якості товарів. Сучасний бізнес орієнтується не тільки на задоволення матеріальних потреб споживачів, а й на задоволення їх естетичних потреб і смаків. Споживачі віддають перевагу товарам, які пробуджують мислення, конкуренція породжує нові напрямки стратегічного мислення та управління на підприємствах. Раніше інновації асоціювалися тільки з товарами і технологіями, а сьогодні бізнес зайнятий створенням емоційних споживачьких переживань.

Практика сучасного ринкового господарювання засвідчує, що сьогодні має місце зростання впливу людського фактору на всі сфери життя суспільства. Суспільство поступово приходить до висновку, що багатство створюється за допомогою мудрості. Мудрість притаманна тим, хто володіє знаннями про себе самого, своєї сутності і своєї природи. Це істинно людська форма мислення, сприймання, розуміння і перетворення світу та самого себе [10, с.234].

Важливим чинником функціонування суспільного виробництва, економічної сфери є гроші – особлива реальність, з якою пов'язаний кожен день людського буття, яка створює специфічне сприйняття людиною світу і себе в ньому. Гроші створюють людині проблеми за їх відсутності і ще більш, коли їх вдосталь або надмір. Лише на перший погляд вони управляють людьми, і гроші диктують свою політику, нав'язують особливий світогляд, філософію. Маючи властивість загального обміну, гроші стають не тільки цінністю, але й мірою вартості обмінних благ – мірою всіх речей. Вони виражають якісну безмежність можливого в діях людей, є стимулом і спонукальним мотивом багатьох видів діяльності – як гуманних, так і антигуманних. Гроші здатні заохотити до будь-яких дій проти людини, перетворити на предмет купівлі-продажу те, що ним не повинно бути в здоровому суспільстві. Це означає, що вони вносять у суспільне буття як порядок, так і елементи хаосу. Але гроші є лише засобом реалізації вольових, розумових зусиль людини. Вони однаково успішно обслуговують як творчі, так і деструктивні людські дії та вчинки. У цій ролі вони творять або руйнують людину як особистість, впливають на формування її індивідуальної системи цінностей, ієрархію її особистих пріоритетів і цілей. Усе залежить від

співвідношення розумово-вольових зусиль і грошового інтересу в діяльності людей [4, с.98]. Дійсно, гроші суттєво змінили систему людських цінностей, поставивши себе у їх центр як всезагальну цінність. Вони надають людині свободу ідеального споживача, який може обирати товари, людей, місце і час, які найбільш підходять для задоволення потреб. Німецький філософ Петер Слотердайк сказав про гроші так: «Гроші – це абстракція в дії... Грошам усе байдуже. Вони – посередник, через якого здійснюється зрівняння різного. Вони, як ніщо інше, здатні допроваджувати різне під один знаменник» [9, с. 200].

Гроші є продуктом суспільства, його витвором, за який воно має нести відповідальність. Людина мусить збагнути їх справжнє місце і роль у своєму житті і бутті суспільства, навчитись керувати ними на основі поєднання можливостей сучасної економічної науки (з її практичною спрямованістю) і філософії (з її спрямуванням на пізнання цілісного світу).

Власність – ще одна складова економічного життя, яку варто розглянути крізь призму філософії. Форми власності можуть бути різними. Головними з них є суспільна і приватна власність. З часів Платона у філософії йде суперечка про те, яка форма власності краща. Зазначу дві характерні думки, що відображають позиції протилежних таборів, на які розділилися мислителі по відношенню до власності. **Аристотель:** «У кожній державі є три частини: дуже заможні, вкрай незаможні і треті, що стоять посередині між тими і іншими. Так як, за загальноприйнятою думкою, помірність і середина - найкраще, то, очевидно, і середній достаток з усіх благ усього краще. При наявності його найлегше коритися доводів розуму ... Держава понад усе прагне до того, щоб все в ньому були рівні й однакові, а це властиво переважно людям середнім ... Вони не прагнуть до чужого добра, як бідняки, а інші не зазіхають на те, що цим належить, подібно до того, як бідняки прагнуть до майна багатих. І так як ніхто на них і вони ні на кого не вчинили, то і життя їх протікає в безпеці». **Жан Мельє:** «Майже всюди поширене і узаконено оману, що полягають в тому, що люди присвоюють собі в приватну власність земні блага і багатства, замість того щоб, як слід було б, всім володіти і користуватися ними на засадах рівності ... Завдяки цьому кожен намагається всякими способами, хорошими або поганими, володіти якомога більшою багатством, бо жадібність ненаситна, і вона, як відомо, є джерелом всіх зол ... Внаслідок цього найбільш сильні, найбільш хитрі, найбільш спритні, а часто навіть і гірші і недостойних виявляються наділеними найкращими земними благами і життєвими зручностями». Для Аристотеля власність (але не надмірна, а помірна, розумна) - атрибут того шару, який ми сьогодні називаємо «середнім класом». Середній клас, нині становить в розвинених країнах світу до 80% населення, є головною опорою держави, гарантом його благополуччя. Аристотель визнає, що не має власності, як і має її надмірно, схильні до протиправних дій, тому обидва вони не можуть сприяти збереженню стабільності держави. Мельє, навпаки, вважає, що власність в будь-якому її вигляді – зло.

У період Нового часу, коли відбувалося формування і становлення філософії раціоналізму, власність стає об'єктом філософського аналізу. В епоху Просвітництва й буржуазних революцій власність проголошувалася основним природним правом людини, її волевиявленням й достоїнством. Останнє вважається найважливішим принципом ідеології та філософії лібералізму. У сучасній економічній теорії права власності розуміються як санкціоновані суспільством (законами держави, традиціями, звичаями, розпорядженнями адміністрації) поведінкові відносини між людьми, які виникають у зв'язку з існуванням благ і стосуються їхнього використання [12, с.62].

У сучасній літературі висловлюється думка про те, що першим етапом у розвитку майнових відносин виступає особиста власність. Вона розуміється як володіння обмеженим колом предметів повсякденності, засобами особистого існування, всім тим, що не пускається в хід для одержання наживи й збагачення. Філософський аспект аналізу поняття «власність» розглядає її як властивість людської природи. Відношення людини до речі трактується як спосіб її самовизначення й самореалізації в навколишньому світі. Людський фактор є ключовим у відносинах власності.

Ствердження значення особистості в господарському житті не означає обов'язкового економічного індивідуалізму. В господарському житті можливі складні шляхи й сумісні різні начала. Але повне підкорення господарської особистості соціальному колективу або державі руйнує господарство та поневолює особистість. Вільне існування особистості в матеріальному світі передбачає свободу господарювання, вільні й відповідальні акти людини стосовно матеріальної природи.

Сьогодні особлива увага дослідників акцентується на особливостях інтелектуальної форми власності, яка визначається як володіння й використання результатів інтелектуальної діяльності. Специфіка цього різновиду власності проявляється в рівні освіти, кваліфікації, знаннях, досвіді працівників розумової праці. Чим вище цей інтелектуальний потенціал, тим зазвичай вищі трудові можливості працівників, їхня трудова віддача, продуктивність і якість праці [12, с. 63].

Я погоджуюсь з словами німецького філософа А. Шопенгауера, який сказав про те, що важко, якщо не неможливо, знайти розумну межу нашим бажанням власності [14]. Дійсно: достаток тієї чи іншої людини в цьому відношенні залежить не від абсолютної, а від деякої суто відносної величини, саме від відношення між її вимогами та її майном. Тому майно саме по собі як чисельник без знаменника. Людина може бути цілком задоволена, маючи лише необхідні речі для життя, між тим як інша людина, котра має високі прибутки, почувається нещасною.

Цілком доречно сказати, що власність сама по собі не несе зла чи добра. Її функція одна – допомагати людині забезпечити виробництво необхідних засобів до існування, налагодити розумне господарство, гарантувати добробут. Мораль і дух усьому цьому надає сама людина. Власник сам по собі не обов'язково експлуататор і паразит. Зло і добро – в людині, а не у власності. Звідси і випливають всі міркування про сенс життя людини в плані його господарської реалізації.

Таким чином, економічна сфера життя суспільства у контексті філософії розглядається як важливий чинник формування особистості. Людина тією чи іншою мірою проявляє своє ставлення до об'єктів економічного знання. Гроші – це важлива складова нашого життя, і завдяки ставленню до них можна оцінити світогляд особистості. Надмірна пристрасть до грошей, їх надлишок, негативно впливають на людину, адже вона дбає лише про матеріальне, а не про духовне. Нестача грошей програмує у людини негативне ставлення до світу, до самої себе. Гроші здатні заохотити до будь-яких зусиль проти людини, перетворити на предмет купівлі – продажу те, що ним не повинно бути в здоровому суспільстві. Це означає, що вони вносять у суспільне буття як порядок, так і елементи хаосу. Але гроші є лише засобом реалізації вольових, розумових зусиль людини. Варто пам'ятати, що до всіх матеріальних благ варто ставитись раціонально, із мудрістю. Мудрість – це саме та якість, яка допомагає у економічному житті суспільства. Лише мудрий керівник, підприємець зможе ефективно керувати своїми підлеглими, досягне таким чином матеріальних благ, не втративши своїх духовних якостей. Всі свої дії, економічні операції потрібно попередньо осмислювати, давати собі звіт про те, як це впливає на інших людей, і, звичайно, на самого себе.

Економічна сфера суспільства виступає «головою» всіх соціальних процесів в їх історичному розвитку, вона дає можливість прослідкувати все багатство цілісної життєдіяльності особистості, без постійного процесу виробництва суспільство взагалі та особистість, зокрема не могли б розвиватися. Освіта в світі набуває досить високого статусу в рамках загальнодержавної політики, це пов'язано як і з нагромадженням інформації в різних сферах діяльності особистості, і, безпосередньо з зовнішніми змінами в суспільстві – новими культурними тенденціями, новими економічними орієнтирами. Економічна сфера життя суспільства і освіта дуже тісно пов'язані між собою, і цей зв'язок представляє поле для комплексного міждисциплінарного осмислення тих тенденцій, які відбуваються в сучасній Україні і торкаються трансформаційних процесів у всіх сферах життя. Освіта в глобалізованому світі залежить від якості державної економічної політики. Держава разом з бізнесом і суспільством у цілому повинні чітко сформулювати її цілі та пріоритети для створення сприятливих умов підготовки фахівців, які будуть плідно працювати на благо країни, що сприятиме досягненню найважливішої мети – забезпеченню стійкого довгострокового підвищення добробуту населення.

Філософські підходи до економічного життя суспільства намагаються виявити, які джерела розвитку економічного життя? Яке співвідношення об'єктивних і суб'єктивних сторін в економічних процесах? Як співіснують у суспільстві економічні інтереси різних соціальних груп? Яке співвідношення реформ і революцій в економічному житті суспільства?

Мабуть, однією з найбільш обговорюваних проблем в сучасній соціально-філософській думки України є питання про роль способу виробництва у житті суспільства. Причина в тому, що закон визначальної ролі матеріального виробництва в житті суспільства, відкритий К. Марксом в середині минулого століття, в епоху висхідного розвитку капіталізму, був визнаний в марксистсько-ленінській суспільствознавчій науці істиною, що не підлягає сумніву.

Прихильників у цієї точки зору багато і зараз. Дійсно, на рівні буденно-практичного свідомості ми прекрасно розуміємо, що навіть для того, щоб вчитися, потрібно, як мінімум, спочатку задовольнити первинні потреби - передусім матеріальні (житло, їжа, одяг), а потім знадобляться підручники, ручки, зошити та багато іншого, до речі, теж з'явилося завдяки матеріальному виробництву. Але розглянемо цю проблему на науково - теоретичному рівні.

У середині XIX століття в передмові «До критики політичної економії» К. Маркс писав: «Спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі» [Т.16. С.7.] Так він сформулював суть закону визначальної ролі матеріального виробництва в житті суспільства .

К. Маркс виділив продуктивні сили праці та загальні продуктивні сили. Людина-трудова, є безпосереднім суб'єктом праці. Перш за все вона виступає як робоча сила, яка володіє фізичними й інтелектуальними здібностями, професійними знаннями і певним рівнем сформованості культури. Однак подібна трактування спадщини К. Маркса в старих підручниках досить схематична. Великий знавець марксизму В.С. Барулин підсумовує теоретичні побудови К. Маркса по продуктивних силах: «К. Маркс в якість людини як продуктивної сили включив все багатство його розвитку як суспільного суб'єкта, як особистості».

Висновки: Глобалізований світ формує і нові виклики до підготовки спеціалістів до ринку праці рамках української практики. Глобальна економіка вимагає створення інститутів, що насамперед забезпечуватимуть функціонування ринків праці. Під глобалізацією ми розуміємо процес зростаючого впливу на соціальну дійсність окремих країн з боку різних факторів міжнародного рівня: економічних та політичних зв'язків, культурного та інформаційного обмінів тощо. В інноваційній економіці України XXI століття економічною основою повинно стати інноваційне виробництво, в рамках якого відбудеться інтеграція освіти, науки і виробництва в єдину інноваційну діяльність. Освіта виступає основним елементом інноваційного виробництва, це продуктивна сила, яка безпосередньо впливає на темпи і якість економічного зростання, його спрямованість і динаміку. Забезпечуючи формування та накопичення людського капіталу, освіта виступає як системний регулятор економічного, науково-технічного та соціального прогресу суспільства. Складність і різноманітність взаємопов'язаних проблем формують нове політичне, суспільне, економічне та освітнє середовище, управління яким вимагає нового системного мислення, нових кваліфікацій і нових управлінських якостей.

Література

1. Абдеев Р.Ф. *Философия информационной цивилизации* / Р.Ф. Абдеев. – М.: Владос, 1994. – 336 с.
2. Амінова О.В. *Роль духовних цінностей в економічній діяльності людини* / О.В.Амінова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvchu/Filos/2008_414/414-415%5C18.pdf
3. Базилевич В.Д. *Інтелектуальна власність* / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 2006. – 431 с.
4. Бойко О.П. *Філософія. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. В 2-х частинах. – Ч. 2. Філософські системи* / О.П. Бойко. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 113 с.
5. Глушко Т.П. *Філософія економіки у структурі сучасної гуманітарної освіти. Монографія* / Т.П. Глушко. – К.: Науковий світ, 2008. – 211 с.
6. Гончаренко Н.А. *Реальність і утопічність феномену багатства у структурі соціального капіталу* / Н.А. Гончаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_53/Gileya53/F16_doc.pdf
7. Дуденок В.І. *Соціально-філософські аспекти трансформацій в сучасному суспільстві: Монографія* / В.І. Дуденок. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 250 с.
8. Мазараки А.А., Ильин В.В. *Философия денег: монография* / А.А.Мазараки, В.В.Ильин. – К.: КНТЕУ, 2004. – 719 с.
9. Мінаков М. *Петер Слотердайк і його «Критика цинічного розуму»* / М.Мінаков. – Український гуманітарний огляд. – 2002. – №8. – С. 199-204.
10. Осипов Ю.М. *Философия хозяйства* / Ю.М. Осипов.– М.: Юрист, 2001. – 624 с.
11. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. *Філософія* / Є.М.Причепій, А.М.Черній, Л.А.Чекаль. – К.: Академвидав, 2005. – 592 с.
12. Скотний П.В. *Власність як соціально-економічний феномен: філософський аспект* / П.В.Скотний // *Вісник національного технічного університету України «Київський*

політехнічний інститут». – Серія Філософія. Психологія. Педагогіка. – К.: Політехніка, 2009. – № 3 (27) / 2009. – Ч. 1. – С.60-63.

13. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит [Електронний ресурс]. – Режим доступа: [http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/ Econom/smit/smit_1.pdf](http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/smit/smit_1.pdf)

14. Шопенгауер А. Афоризмы житейской мудрости / А. Шопенгауер [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.theosophy.ru/lib/aforizmy.htm>

15. Щерба С.П. Філософія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.П. Щерба. – К., 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slv.com.ua/bookz/177/6091.html>

16. Філософія [Текст]. Ч.1 / Т. В. Гончарук, Н. В. Джугла, Л. П. Мокряк, М. Л. Шумка. – Тернопіль : Воля, 2007. – 351 с.